

HUKUK FELSEFESİ PERSPEKTİFİNDEN DİNSEL/İSLAMİ HUKUK KAVRAMINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet GÜRBÜZ*

ÖZ

Günümüz İslam/doğu toplumlarının temel sorununun din-bilim uzlaşısı konusuna ilişkin olduğu, objektif bir bilimsel yaklaşım sergilendiğinde açıkça gün yüzüne çıkmaktadır. Hukuk, ekonomi, demokrasi, kamu yönetimi vb. gibi çağdaş bilim/bilimsel alan ve ilkeleri din/İslamiyet'in dışında ve ona karşıt alternatif olgular olarak algılamak bu sorunların temel zeminini oluşturmaktadır.

Hukuk bilimi açısından, ifade ettiğimiz temel soruna bakacak olursak, ülkemiz ve diğer İslam ülke ve toplumlarının daha temel ve ciddi bir algı bozukluğu/karmaşası içerisinde olduğu realitesiyle yüz yüze kalmaktayız.

Bu bağlamda “İnsanlığın hukuku / beşeri hukuk” ile “dinsel/İslami hukuk”, özü itibariyle, çakışan/çakışabilen kavram ve olgular olarak değerlendirilebilir mi?

Kanımızca hem dinin temel değerlerinin kavranıp realize edilmesinde ve hem de diğer tüm bireysel/toplumsal davranış modellerinin/biçimlerinin belirlenmesinde temel kriterin, çağdaş/günümüz ifadesiyle objektif

---

* Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: agurbuz@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0002-9732-9325.

Makalenin Gönderim Tarihi : 16.01.2019.

Makalenin Kabul Tarihi : 03.04.2019.

Hukuk Felsefesi Perspektifinden Dinsel/İslami Hukuk Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme

bilimsel/hukuksal değerler olduğu, İslam dininin temel buyruğu olarak algılanmalıdır. Günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuz konumdan kurtuluşunun yegâne yolunu da yansıtmaktadır bu yaklaşım aynı zamanda.

Anahtar Kelimeler: Dinsel/İslami hukuk kavramı, insanlığın hukuku / beşeri hukuk, evrensel hukuk, günümüz İslam dünyası, din-bilim karşılaştırması.

A STUDY ON RELIGIOUS/ISLAMIC LAW FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF LAW

ABSTRACT

With an objective scientific approach, reconciliation of the religion and science is the fundamental problem of contemporary Muslim/Eastern world. This is essentially due to considering modern science and scientific fields and principles (i.e. law, economy, democracy, public administration) as non-religious/Islamic, and moreover, as an alternative to the religion/Islam.

In particular, regarding jurisprudence, our country and other Islamic countries and societies have a more fundamental and serious perception confusion.

In this context, could man-made law and religious/Islamic law be considered as fundamentally consistent concepts and facts?

In our opinion, objective scientific and juridical facts should be the principal criteria for understanding the essential values of the religion and for determining all other models/forms of individual/social behavior. This approach should be perceived as the fundamental command of Islam. In addition, this approach may reflect the only way for contemporary Muslim world to liberate from its current negative position.

Keywords: Religious/Islamic law, man-made law, universal law, today's Muslim world, comparison of religion and science.

I. GİRİŞ

Aydınların ve bilim insanlarının temel ödevinin yaşadıkları dünyanın barış ve esenlik dolu olması için doğru bildiklerini haykırmak olduğu bir hakikattir. Açığa çıkarılıp çözümlenmesi gereken temel sorunlar, görmezden gelinerek ertelenir/ötelenirse bu şekilde zamanla artık çözümlenmesi olanaksız bir hal ve niteliğe bürünebilir.

Günümüz İslam/doğu toplumlarının temel sorununun din-bilim uzlaşısı konusuna ilişkin olduğu, objektif bir bilimsel yaklaşım sergilendiğinde açıkça gün yüzüne çıkmaktadır. İslam dininin gerçekte tek temel kriterinin akıl/ilim/bilimsellik olma, bununla uyumlu olma kriteri olduğunun vurgulanması bu noktada büyük önem taşır. İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve İslam peygamberinin uygulamalarının temel esprisine bakıldığında, dinin ana vurgularının ve bununla birlikte tüm bireysel ve toplumsal sorunların çözümlenmesinin temel kriterinin tefekkür/akletme/fikhetme yani akıl/ilim/bilimsellik olduğu açıkça görülmektedir. Başka bir anlatımla hem dinin temel değerlerinin kavranıp realize edilmesinde ve hem de diğer tüm bireysel/toplumsal davranış modellerinin/biçimlerinin belirlenmesinde temel kriterin, çağdaş/günümüz ifadesiyle objektif bilimsel/hukuksal değerler olduğu, İslam dininin temel buyruğu olarak algılanmalıdır. Günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuz konumdan kurtuluşunun yegâne yolunu da yansıtmaktadır bu yaklaşım aynı zamanda.

Konunun asıl önemi ve belirleyiciliği, toplumun hukuk algısının iradi ve sağlıklı olmaması durumunda hukukun toplumsal barış ve esenliği sağlama temel ödevini gerçekleştirememesinde yatmaktadır. Toplumun hukuku 'meşru' addetmesi toplumsal barış ve esenlik için büyük önem arz eder kuşkusuz. Peki, bu nasıl sağlanabilir? Başka bir anlatımla "İnsanlığın hukuku / beşeri hukuk" ile "dinsel/İslami hukuk", özü itibarıyla, çakışan/çakışabilen kavram ve olgular olarak değerlendirilebilir mi? Toplumsal yaşam açısından, adil ve esenlikli bir dünyanın kurulabilmesi açısından, yaşamın insanileştirilmesi açısından, toplumsal ahlak ve hukuk açısından önemli olan ve aynı zamanda dinin/İslamiyet'in temel değerlerinden birisini oluşturan "adalet" kavramı, teorik ve olgusal olarak hayatımızda yeterince ve bihakkın işlevselleşebilmiş midir?

II. GENEL OLARAK

Günümüz İslam toplumlarının çağdaş bilim ve bilimsel kavramlar ile din/İslamiyet inancını karşılaştırma bağlamında çok ciddi bir çıkmaz içerisinde olduğu önemle teslim edilmelidir kanımızca. Hukuk, ekonomi, demokrasi, kamu yönetimi vb. gibi çağdaş bilim/bilimsel alan ve ilkeleri din/İslamiyet'in dışında ve ona karşıt alternatif olgular olarak algılamak ve geçmiş yüzyıllardaki zaman/mekan sınırlarında toplumsal sorunların çözümüne yönelik o günün bilginlerinin ve bilimsel çabalarının sunduğu

yaklaşımları din/İslamiyet'in değişmez temel yaklaşımı olarak görmek bu sorunların temel zeminini oluşturmaktadır.

İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e anlamsal vurgu/bütünsellik açısından bakıldığında, bireysel ve toplumsal yaşam bağlamında adaletseverlik, yardımseverlik, dürüstlük, sevgi, saygı, iyiniyet, tevazu, haksızlık yapmamak, zulmetmemek vb. gibi temel etik ve hukuksal değerlerin¹ bir temel anlayış/yaklaşım ruhu olarak vurgulandığı ve içinde bulunulan somut koşullar/sorunların bu temel anlayış/yaklaşım kriter alınarak çözümlenmesi gerektiğinin² önerilmekte / ifade edilmekte olduğu anlaşılacaktır. Diğer yandan yine Kur'an-ı Kerim'e anlamsal vurgu/bütünsellik açısından bakıldığında, tüm bu etik (bireysel) ve hukuksal (toplumsal) değerlerin akıl ve bilgi doğrultusunda bilinip kavranması ve pratize edilmesi gerektiğinin önemle vurgulanıp ifade edildiği görülmektedir. Bu belirttiğimiz hususun en önemli kanıtı/göstergesi, Kur'an-ı Kerim'de nicelik olarak ta en çok tekrar edilen ve "bilmek, tefekkür etmek, akletmek, görmek, duymak, kavramak, düşünmek, ders çıkarmak" gibi benzer kavram ve ifadelerle yinelenen temel vurgunun akıl ve bilime ilişkin temel vurgu olması hususudur³. Dolayısıyla son tahlilde bireysel ve toplumsal yaşamın değerli kılınmasının biricik yolunun, etik ve hukuksal temel değerleri bilim ışığında kavramak ve uygulamaktan⁴ başka hiçbir yol olamayacağı, Kur'an-ı Kerim'e anlamsal vurgu/bütünsellik açısından bakıldığında açıkça anlaşılmaktadır kanaatimizce.

¹ Bu bağlamda etik ve hukuksal değerlere ilişkin örneklendirme olarak Kur'an-ı Kerim'deki şu ifadelerle dikkat edilebilir: 42/40 (Sure No / Ayet No); 2/151;22/30; 90/12-17; 51/56; 2/225; 3/134; 25/63; 9/107-109; 33/5; 25/72-76; 2/264; 87/14; 91/1-10; 2/151; 35/18; 68/4; 80/3, 7; 92/18; 96/6-7; 4/58; 5/8, 42; 6/152; 7/29; 16/90; 21/47; 57/25; 60/80.

² Örnek olarak şu ifadelerle dikkat edilebilir: 2/177, 189, 282; 5/87.

³ Örnek olarak şu ifadelerle dikkat edilebilir: 96/4; 45/20; 6/119; 35/19-20; 39/9; 6/104; 10/43; 50/8; 2/44, 73, 164, 170, 171,179, 242; 3/65; 5/58; 6/32, 151; 8/22; 10/16; 12/109, 111; 13/4; 14/52; 19/67; 20/53-54; 21/67; 22/46; 23/80; 25/44; 26/28; 29/35, 43; 38/29; 39/9, 18; 40/54, 67.

⁴ Vecdi Aral, Beklediğimiz ve Bizden Beklenen ADALET, İstanbul, 2014, s. 44-45.

III. MEŞRU/EVRENSEL HUKUKUN TEMEL UNSURU

Hukuk bilimi açısından, ifade ettiğimiz temel soruna bakacak olursak, ülkemiz ve diğer İslam ülke ve toplumlarının daha temel ve ciddi bir algı bozukluğu/karmaşası içerisinde olduğu realitesiyle yüz yüze kalmaktayız.

Aynı zamanda meşru / evrensel ve nesnel olarak savunulabilir bir hukuk anlayışının⁵ en temel ve belirleyici ögesi ‘adalet’ kavramıdır. Soyut adalet düşüncesi etik bir değer olarak nesnel ve salt bağlayıcı olma özelliğine sahipken; bu soyut adalet değerinin içeriğinin oluşması ve ayrıntılarının belirlenmesi, belli uzay ve zaman koşullarıyla ilintilidir. Böylece soyut adalet düşüncesi nesnel, yani somut koşullara bağlı değilken; adaletin içeriği somut koşullarla ilişkilidir. Başka bir deyimle, somut uzay ve zaman koşulları ya da toplumsal koşullar; nesnel, salt bağlayıcı ve soyut olan adalet değerinin içeriğinin bulgulanmasında, algılanmasında ve yaşantılanmasında belirleyici olma anlamında büyük bir öneme sahiptir. Bütün bunlardan sonra, “evrensel hukuk değerleri ve ilkelerinin” soyut adalet düşüncesinin içeriğini oluşturdukları; bu evrensel hukuk değerleri ve ilkelerinin, bir yandan nesnel ve soyut etik değerlere dayanmakla aynı zamanda kendilerinin de nesnel ve soyut bir boyutlarının bulunduğu, diğer yandan ise, bunların somut içeriksel öğelerinin ayrıntılarının oluşması açısından somut koşullara bağlı oldukları söylenebilir.

Böylece hukuk bir bakıma adalete yönelik bulunan, en son ve nihai amacı adaleti sağlamak olan, idesi ve ideali ‘adalet’ olan, bir toplumsal yaşam sistemi bütünüdür. Hukukun ideal ya da olması gerekene ilişkin temel ögesi olan ‘adalet’ kavramı ise, bir yandan böylece hukukun nihai amacı ve ereği olmakla, ‘hukuksal bir değer’ olma özelliğinden; diğer yandan ise, sübjektif (kişisel) ‘adaletseverlik duygusu’ anlamında, ‘ahlaksal (etik) değerler’ alanına ilişkin bulunmaktadır.⁶ ‘Adaletseverlik, yardımseverlik, dürüstlük, iyiniyet vb.’ ahlaksal değerlerin en temel özellikleri ise, tüm zaman ve mekân koşullarında tüm insanları kesin olarak bağlayıcı olmalarıdır.⁷ Hangi zaman ve mekânda, hangi koşulda, hangi özellik ve nitelikte olursa olsun

⁵ Ernst Hirsch, “İktidar ve Hukuk” (Çev. Hayrettin Ökçesiz), Hukuk Araştırmaları, C. 2, Sy. 3, İstanbul, 1987, s. 42-45.

⁶ İbn Meserre el-Münteka, Müttakilerin Yolu, İstanbul, 1999, s. 20-21.

⁷ Vecdi Aral, İnsan ve Mutlu Yaşam, İstanbul, 1992, s. 101.

tüm insanlar, ahlaksal değerlerin bağlayıcı buyruklarını bilmek, içselleştirmek ve yaşantılamak sorumluluğundadırlar çünkü.

IV. HUKUK FELSEFESİ PERSPEKTİFİNİN ÖNEMİ

Konuya hukuk felsefesi açısından baktığımızda,⁸ esenlikli/adil bir toplumsal yaşamın kurulabilmesi adına, tüm insanlık tarihi için geçerli olmak üzere şu önemli soruları objektif/bilimsel bir yaklaşımla tefekkür etmek durumunda olduğumuzu görmek zorundayız.

İnsan olarak varlığa, bireysel ve toplumsal yaşama, değerlere ilişkin iyi niyetli bir çaba hangi noktada “dinsel”, hangi noktada “felsefi” ya da hangi noktada “dinsel/İslami hukuksal” ve hangi noktada “(beşeri) hukuksal” olarak nitelendirilmekte ve değerlendirilmektedir? Bunun ayrımı ve belirlenmesi nasıl ve hangi ölçütle yapılmaktadır?

Kanaatimizce sorunun özü ya da olay aynı ya da benzer olmakla birlikte yalnızca bunlarla ilgili yapılan adlandırma ve nitelendirmelerde bir farklılık söz konusudur. İnsanlık tarihine bakıldığında bazı medeniyet ya da toplumlarda bu bağlamdaki fikir, sorgulama, irdeleme ve uğraşlara “felsefe / (beşeri) hukuk”; diğer bazı medeniyet ya da toplumlarda ise “din / dinsel hukuk” adı verildiği görülmektedir. İnsanlık tarihi bu tezi destekleyen önemli tarihsel göstergeler ve olgularla dolu bulunmaktadır. Söz gelimi Eski Yunan ve Avrupa’da, bu bağlamdaki yani insana, varlığa, bireysel ve toplumsal yaşama, değerlere ilişkin düşünsel sorgulama ve değerlendirmelere “felsefe/normativizm” adı verilmişken; doğu ya da İslam toplumlarında bu kavramlar yerine “hikmet/irfan/fıkıh/şeriat (yasa)” vb. kavramlarının yerleşik ve kabullenilmiş olduğunu gözlemlemekteyiz. Avrupalı düşünürlerin birçoğunun, kendilerine “filozof/hukukçu” dediği ve yaptıkları iş “felsefe/hukuk” olarak nitelendirildiği halde, yaptıkları, bütünüyle dinsel kaynaklı ya da en azından dinsellikle ilgili sorgulama ve değerlendirmelerdir⁹. Diğer yandan, Doğu ve İslam medeniyet ve toplumlarında, yine kendilerine “hakim/arif/fakih (hukukçu)” ve düşünsel

⁸ Bertrand Russel, *The Problems of Philosophy*, Oxford University Press, Oxford - New York, 1963, s. 91.

⁹ Bu konuda örnek olarak bkz: Plotinus, *Vatana Dönüş* (Bulunduğu yayın: Prof. Dr. Erol Güngör: *Tasavvufun Meseleleri*), 6. Basım, İstanbul, 1996, s. 205-206.

aktivitelerine de “hikmet/irfan/fıkıh (hukuk)” denilmiş olduğu halde, birçok düşünür/bilge, genel olarak ya da o günün egemen ‘dinsel’ anlayışına aykırı ya da karşıt olduğu ileri sürülen görüş ve düşünceler ileri sürebilmişlerdir. Trajik olarak, bu ‘aykırı’ düşün şahsiyetlerinden bazıları; günün egemen güçlerince “dinsellikte savaş açma” ile itham edilerek öldürülmüş, sürgün edilmiş, cezalandırılmış oldukları halde yine de düşünce ve ilim literatüründe “hakim/arif/fakih (hukukçu)” olarak nitelendirilmiş ve düşünsel aktiviteleri de “hikmet/irfan/fıkıh (hukuk)” olarak değerlendirilmiştir.

V. HUKUK FELSEFESİ PERSPEKTİFİNDEN DİNSEL/ İSLAMİ HUKUK

Hukuk felsefesi perspektifinden Dinsel/İslami hukuk kavramına bakıldığında şu önemli hususları tespit etmemiz mümkün görünmektedir.

İslam dininin temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim’de dinin üç temel vurgusu/ilkesi olarak inanç/inanma, anma/ibadet ve adalet değerleri açık ve net olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda diğer temel vurgular için de geçerli olduğu gibi, dinselliğin temelini yansıtan ‘adalet’ kavramının Kuran-ı Kerim ve peygamberin uygulamalarında yalnızca temel öz ve espi olarak yer almış olduğunu; yalnızca, adalet değerinin gözetilmesi gerektiğinin vurgulandığını ve adalet değerinin, ayrıntıları itibariyle somut biçimlerle sınırlandırılmadığını yani içinde bulunulan somut zaman-mekân koşullarının belirleyiciliğine aralanmış bir kavrayış yaklaşımının sergilendiğini görmekteyiz.

Yukarıda da değinildiği gibi İslam dininin bu üç temel vurgusunun kavranması ve yaşantılanması açısından tek temel kriterin akıl/ilim/bilimsellik olma, bununla uyumlu olma kriteri olduğunun vurgulanması bu noktada büyük önem taşır. İslam dininin temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve İslam peygamberinin uygulamalarının temel esprisine bakıldığında, dinin ana vurgularının ve bununla birlikte tüm bireysel ve toplumsal sorunların çözümlenmesinin temel kriterinin akıl/bilgi/tefekür kriteri olduğu açıkça görülmektedir. Başka bir anlatımla hem dinin üç ana vurgusunun kavranıp realize edilmesinde ve hem de diğer tüm bireysel/toplumsal davranış modellerinin/biçimlerinin belirlenmesinde temel kriterin, çağdaş/günümüz ifadesiyle objektif bilimsel/hukuksal değerler olduğu, İslam dininin temel buyruğu olarak algılanmalıdır. Günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuz konumdan kurtuluşunun yegâne yolunu da yansıtmaktadır bu yaklaşım aynı zamanda.

Hukuk Felsefesi Perspektifinden Dinsel/İslami Hukuk Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme

Toplumsal yaşam açısından önemli olan, dinselliğin üçüncü ana vurgusu yani ‘adalet’ değeridir. Adalet kavramının insanlar arası ilişkileri, toplumsal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku ilgilendiren boyutu insani ve evrensel bir önem taşır ve bu yönüyle sosyal bilimler, özellikle hukuk açısından açıklanmak, anlaşılacak durumundadır. Tersine durumda ‘hukukun meşruluğu’ sorunsalının sağlıklı bir öze ve işleve kavuşturulması olanaksızlaşacaktır.¹⁰ Hukukçu olarak, insanımıza ya özü itibarıyla hukukun aynı zamanda ‘dinsel / dinin temel özüne uygun’ bir mahiyet içerdiğini söylemek durumunda kalacağız ya da ‘din dışı, dinselliğe karşıt bir şey’ olduğunu ifade etmek durumunda kalacağız ki bu durumda da ”dinsel hukuk” teori ve pratiğine, bu yönlü uğraş ve çabalara bir yanıt verme sorunu ile karşı karşıya kalınacaktır.

Önemle vurgulamak gerekir ki hukuk felsefesi açısından dinsel/İslami hukuk kavramına ilişkin yapılacak değerlendirmelerin belirtilen bu temel zemin üzerine kurulması toplumsal yaşamın insanileşmesi bağlamında büyük değer ve belirleyicilik taşımaktadır.¹¹

Yukarıda belirtildiği gibi hem İslam dininin üç ana vurgusunun kavranıp realize edilmesinde ve hem de diğer tüm bireysel/toplumsal davranış modellerinin/biçimlerinin bu ana vurgular ışığında belirlenmesinde temel kriterin, çağdaş/günümüz ifadesiyle objektif bilimsel/hukuksal değerler olduğu, İslam dininin temel buyruğu olarak algılanmalıdır. Günümüz İslam dünyasının içinde bulunduğu olumsuz konumdan kurtuluşunun yegâne yolunu da yansıtmaktadır bu yaklaşım aynı zamanda.

Günümüz İslam toplumlarında toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin hukuku ‘meşru’ (nesnel doğruya dayanan ve aynı zamanda dinin özünü çelişmeyen) olarak görmeleri, toplumsal barış ve esenlik açısından büyük önem arz etmektedir. Peki, bu nasıl sağlanabilir? “İnsanlığın hukuku” ile “dinsel/İslami hukuk” özdeş anlamlı şeyler mi, farklı ya da karşıt şeyler mi; bunun açıkça anlaşılır kılınması gerekir. Bu amaçla bir tez olarak denilebilir ki, dinin üçüncü vurgusu olan ‘adalet’ kavramı, kadim insanlığın ortak temel kabullerini yansıtan ve somut olarak ‘nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkeleri’ dediğimiz değersel kazanımları ifade eder. Dolayısıyla “insanlığın hukuku” ile “dinsel

¹⁰ James O’Connor, *The Fiscal Crisis of the State*, New York, 1973, s. 6.

¹¹ R. Von Jhering, *Hukuk Uğrunda Savaş* (Çev. Rasih Yeğengil), İstanbul, 1964, s. 9; Tarık Özbilgen, *Hukukta Meşruiyet Meselesi Üzerine Bir Deneme* (Ferdietçi Bir Hukuk Anlayışının Müdafası), İstanbul, 1969, s. 79.

hukuk” bu noktada çakışmaktadır. Hukukun ve hukukçunun amacı ‘adalet’ dışında bir şey değildir ve olamaz; dinin vurgusu da adalettir. Dolayısıyla soyut adalet idesinden kaynaklanan nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkelerinin, özünü oluşturduğu bir hukuk kavrayışının aynı zamanda ‘dinsel (dine uygun) hukuk’ olarak nitelendirilmesi ve değerlendirilmesi olanaklı olsa gerektir.

Hukuk felsefesi açısından dinsel/İslami hukuk kavramına bakıldığında en önemli husus, din/İslamiyet’in temel üç vurgusunun en önemli özelliğinin, bu vurguların somut ayrıntılarına ilişkin kesin bir netliğin, belirlenimin ya da sınırlamanın söz konusu olmayışı hususudur. Bu bağlamda, üçüncü temel vurgu olan ‘adalet ilkesine’ bakıldığında, ‘adalet’ kavramının kaynaklarda yalnızca temel bir espri ve düşünce olarak belirtildiği, adalet değerinin gözetilmesi gereğinin vurgulandığı ve bunun ayrıntılarının somut biçimlerle sınırlandırılmadığı dikkat çekmektedir. ‘Adalet’ kavramının insanlar arası ilişkileri, toplumsal yaşamı, toplumsal ahlak ve hukuku ilgilendiren boyutu insani ve evrensel bir önem taşır ve bu yönüyle açığa çıkarılmak, anlaşılmak konumundadır. Bu bağlamda şu söylenebilir: Dinselliğin üçüncü vurgusu olan ‘adalet’ kavramı, insanlığın ulaştığı ve somut olarak ‘evrensel hukuksal değerler’ ya da ‘evrensel hukuk normları’ dediğimiz değersel kazanımları yansıtmaktadır. Dolayısıyla ‘insanlığın hukuku’ ile ‘dinsel hukuk’ bu noktada çakışmakta ve aynı tarihsel süreci barındırmaktadırlar. ‘Evrensel Hukuksal Değerler’¹² ya da evrensel hukuk normları, insanlığın, iyiniyetli ve başka bir deyimle ‘Tanrısal ya da dinsel’ adalet özünün ayrıntılarının ortaya konmasına yönelik çabalarıdır.

VI. SONUÇ

‘Adalet’ kavramı özü itibarıyla temel/soyut/ideal/nesnel bir söylem niteliğini ve görünümünü arz eder. Bu soyut ve asli kavramın içeriksel olarak ayrıntılarda belirlenmesi, içinde bulunulan somut toplumsal koşullar doğrultusunda olabilir ancak. Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sosyal adalet, eşitlik, özgürlük vb. biçimindeki somut içeriklerden oluşan ‘nesnel ve evrensel hukuk değerleri ve ilkeleri’; insanlığın, iyi niyetle ‘Tanrının adalet dediği şey’in içeriksel ayrıntılarının zaman ve mekân koşulları

---

¹² Ahmet Gürbüz, Hukuk ve Meşruluk / Meşru Hukukun Temel Unsurları, Yenilenmiş ve Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 119 vd.

Hukuk Felsefesi Perspektifinden Dinsel/İslami Hukuk Kavramına İlişkin Bir
Değerlendirme

doğrultusunda ortaya konmasına yönelik uğraşlarının sonuçlarının bütününe yansımaktadır gerçekte.

Sonuç olarak hukukun özsel niteliğine hukuk bilimi ve felsefesi perspektifinden bakıldığında; hukukun özü itibariyle bir ve aynı olduğu / olması gerektiği, hukukun özünü oluşturan amaçsal/asli/etik temel değerlerin bir ve değişmez olduğu, hukukun özsel yapısının tezahür biçimini ifade eden araçsal/tali/teknik normların ise içinde bulunulan somut zaman-mekân koşulları çerçevesinde oluşum kazandığı hakikatiyle yüz yüze kalmaktayız. Bu hakikat ışığında algılanması ve savunulup yaşantılanması durumunda ancak hukuk kendisinden beklenen anlamda varlık ve işlerlik kazanabilir.

Ahmet GÜRBÜZ

KAYNAKÇA

ARAL, Vecdi: İnsan ve Mutlu Yaşam, İstanbul, 1992.

ARAL, Vecdi: Beklediğimiz ve Bizden Beklenen ADALET, İstanbul, 2014.

GÜRBÜZ, Ahmet: Hukuk ve Meşruluk / Meşru Hukukun Temel Unsurları, Yenilenmiş ve Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2013.

HIRSCH, Ernst: “İktidar ve Hukuk” (Çev. Hayrettin Ökçesiz), Hukuk Araştırmaları, C. 2, S. 3, İstanbul, 1987.

IBN MESERRE: el-Münteka, Müttakilerin Yolu, İstanbul, 1999.

JHERING, R. Von: Hukuk Uğrunda Savaş (Çev. Rasih Yeğengil), İstanbul, 1964.

O’CONNOR, James: The Fiscal Crisis of the State, New York, 1973.

ÖZBİLGİN, Tarık: Hukukta Meşruiyet Meselesi Üzerine Bir Deneme (Ferdiyetçi Bir Hukuk Anlayışının Müdafası), İstanbul, 1969.

PLOTINUS: Vatana Dönüş, (Bulunduğu Yer: Prof. Dr. Erol Güngör: Tasavvufun Meseleleri), 6. Basım, İstanbul, 1999.

RUSSEL, Bertrand: The Problems of Philosophy, Oxford University Press, Oxford - New York, 1963.

